

ČLANCI

Pučki dvoglasni u Bosni

Slavko Topić, Sarajevo

Uz uvod

Pučke dvoglasne u Bosni neki istraživači označuju kao "polifoni oblici" (C. Rihman). Čini mi se da je bolje govoriti jednostavno o pučkim dvoglasima. Naime, druga, tzv. prateća melodija nema strogo obilježje neovisnih melodija iz klasičnog polifonog shvaćanja, već jednostavno ima značenje "pratnje". Osim toga, ta je "pratnja" određena, naime, zna se kako treba "pratiti" pojedine vrste napjeva. Istina, ostavljeno je u tom postupku mjesta i za glazbenu inventivnost, ali time se ne mijenja značenje određene "pratnje".

1. Sjeveroistočni tip

Dva su glavna tipa bosanskoga pučkog dvoglasa: sjeveroistočni i jugozapadni tip. Pokušat ćemo opisati sjeveroistočni tip, zatim ćemo donijeti notni primjer.

Ovdje je, dakle, riječ o napjevu i o njegovoj "pratnji". Ta dva izraza zamjenjuje pučki naziv "glas". Svijet razlikuje "prateći" i "vodeći glas". Cilj "pratećega" glasa (pratnja) jest izazivanje napetosti sa "vodećim" glasom na taj način što se od apsolutnoga, savršenog unisona (koji nije lako ostvariti zbog toga što nije u pitanju samo tonska intonacija istoga tona, već i apsolutno usklađivanje dva različita grla i njihove različite boje; mi smo to nazvali "grlo", a svijet grlo naziva opet izrazom "glas", dakle, sinonim za napjev i pratnju, što je vrlo karakteristično u shvaćanju i tumačenju fenomena pučkoga pjevanja uopće) prateći glas nastoji udaljiti za veliku sekundu ispod, ali za malu ili veliku sekundu iznad glavnog napjeva. Cilj je, dakle, izazivanje, stvaranje "prateće" velike sekunde. Vrlo je teško opisati i izraziti unisono u ovoj vrsti bosanskoga pučkog dvoglasa. Taj unisono otkriva se ponekad tokom pjevanja kao prvi i jedini cilj. U tom slučaju on znači ne samo tonski unisono. To je unisono "glasova", ali u isto vrijeme radi se i o unisonu osobâ koje pjevaju. Teško da ikako mogu postići taj tako željeni unisono osobe koje se inače međusobno dobro ne poznaju. Našao sam brojne primjere kad inače dobri pjevači nisu mogli pjevati skupa, jer njihovi "glasovi ne pašu jedan s drugim". Predpjevač u takvim slučajevima tvrdi: "Nemam nikoga koji bi mene mogao pratiti". Ili će prateći glas reći predpjevaču: "Ti ne znaš voditi" (pjesmu). Kod samoga pjevanja često se kod pojedinih pjevača primjećuje očit napor i trud oko

usklađivanja "glasa" s "glasom" (stavljajući ruku pored uha, ili pored usta, ili držeći se oko pojasa i sl.).

Bosanski pučki dvoglas sjeveroistočnog tipa mogli bismo definirati: to je pučki dvoglas koji ima za cilj harmoniju (usklađivanje) dvaju "glasova" (=sinonim za "grlo" i melodiju — prateću ili vodeću), odnosno koji teži za nezasitnim ugođajem intervala velike ili male sekunde. Naravno, radi se o pučkoj a ne o temperiranoj intonaciji i često se to postiže preko nijansi tonova. Ovo pravilo vrijedi za zajedničko pjevanje dviju ili više osoba. Govor je, dakle, o svojevrsnoj igri ljudskih glasova, o sposobnosti i virtuoznosti narodnih pjevača, o genijalnosti pučkoga pjevanja uopće. Kao što smo već istakli, pri tome je poseban ugođaj ostvarivanje potpunoga unisona, ili njemu suprotnoga intervala velike sekunde. Ovaj svojevrsni fenomen kod spomenute vrste bosanskoga pučkog dvoglasa ukazuje na sasvim posebne socijalne, historijske i etničke komponente pučkoga subjekta o kojem je ovdje riječ. O tome bi se mogla napisati, i bila bi veoma poželjna, zasebna studija. Čak i u savršenom "bosanskom" unisonu raspoznatljiva su dva "glasa", tj. dvije osobe. Prema tome, možda je posljednji cilj ove svojevrsne igre dvaju "glasova" takav unisono, u kojem dolazi do izražaja onaj unutarnji životni dijalog između osoba. Kod pjevanja pjevači zapravo ispituju jedan drugoga, bodre se i međusobno potpomažu. Nekada to pokazuju i pokreti: s rukama na ramenima, oko pasa, ili se drže za ruke. Ako se to uzme u obzir, tj. kao unutarnji dijalog "glasova", ovoj vrsti bosanskoga dvoglasa bi mogao odgovarati naziv "polifoni dvoglas". Sama struktura, kako smo je gore opisali, ima drugačiji karakter i traži, prema tome, zasebnu terminologiju.

Da ova vrsta bosanskog dvoglasa u praksi uspije, ovisit će o raznim okolnostima. Svakako odlučujuću ulogu ima pretpjevač i njegova sposobnost, kako glasovna tako i ona interpretatorska, odnosno dirigentska. Njegovu melodiju dobro mora poznavati i njegov supjevač (pratnja). Njihova međusobna upjevanost i spontanost također su važni za opći uspjeh.

Svakako su značajna i mjesta na kojima se u napjevu stvara ugođaj velike sekunde. Veoma su rijetki napjevi, gotovo da ih uopće nema, prema mome istraživanju, kod kojih bi se odmah uz prvi ton na samome početku stvarao ugođaj sekunde. Taj se ugođaj gotovo po pravilu stvara na

kadencnim slogovima, već prema vrsti verza. Ako se stvara sekunda uz prvi slog, onda je to uvijek nakon što su oba glasa otpočeli pjevati unisono, pa makar to bilo samo za jednu kraću notnu vrijednost, nakon čega prateći glas ide za ugođajem sekunde. S obzirom na mjestu u verzu gdje se stvara ugođaj sekunde možemo razlikovati tri vrste napjeva u Bosni: napjevi s rijetkim sekundama, napjevi s umjerenom pojavom sekunde i napjevi s veoma čestom pojavom ovoga intervala. Geografski prva vrsta pretežno je zastupljena u srednjoj Bosni (Kreševo, Fojnica, Travnik). S umjerenijom pojavom sekunde susrećemo napjeve u pravcu sjevera i zapada (Kraljeva Sutjeska, Jajce). S težnjom da se intervalom sekunde "kiti" gotovo svaki slog ustanovio sam najčešću praksu u sjeveroistočnom trokutu Bosne, desno od rijeke Bosne (Tuzla, Plehan, Derventa, Doboj). Evo po jedan primjer triju vrsta zastupljenosti intervala sekunde tokom napjeva — iz raznih bosanskih centara: a), b), c):

a) rjeđa pojava v. sekunde obitelj Rudolf Dramac, Jajce

Zdra - vo - ti je - lo I - su - - so - vor
na ol - ta - ru po - sve - će - no.

b) umjereniji nastup v. sekunde Kraljeva Sutjeska (grupa žena)

Zdra - vo ti je - lo I - su - - so - vor
na ol - ta - ru po - sve - će - no.

c) često javljanje v. sekunde Špionica (Tuzla)

Zdra - vo ti je - lo I - su - - so - vor
na ol - ta - ru po - sve - će - no.

2. Jugozapadni tip

Jugozapadni tip bosanskoga pučkog dvoglasa razlikuje se od onoga na sjeveroistoku po pratećem "glasu". Ovdje se u "pratnji" stvaraju ugođaji terce i kvinte, dok ostale intervale, ako se pojavljuju, možemo držati "slučajevima", tj. kao prohodne tonove, odnosno kao harmonijske prethodnice (appoggiatura). Postoje ponekad neznatne razlike i u glavnom napjevu za istu pjesmu. Razlika je također i u tome što je u jugozapadnom tipu "pratnja" masovnija i snažnija, tj. najbrojniji su pjevači koji pjevaju "pratnju", dok glavni napjev pjeva ponekad samo jedan glas (bećarac), ili izabrani glasovi. Taj je odabir i "odlučka" u masovnom pjevanju primjerice u crkvi kod pjevanja Zdravotijela, spontan i godinama uigran. U sjeveroistočnom tipu praksa je obratna: stvaranje ugođaja sekunde pripada samo jednom pjevaču koji to znalački čini (u manjim skupinama), ili nekolicini, dok glavni napjev preuzimaju svi drugi. U jednom i drugom slučaju dojam je upravo veličanstven kad npr. za vrijeme mise pjeva puna crkva. U takvim zgodama orguljska pratnja je gotovo nemoćna pa čak i nepoželjna zbog pučke intonacije, ili zbog "pučke" harmonizacije. Ali ako orguljaš dobro poznaje i svoj zanat i pučki napjev koji treba orguljama pratiti, može vrlo mnogo pridonijeti općem ugođaju i povećati veličanstvenost ovoga pjevanja do još većih visina.

S obzirom na pojavu intervala terce i kvinte ne bismo mogli razlikovati više vrsta u jugozapadnom bosanskom pučkom dvoglasu kao što smo to utvrđivali kod sjeveroistočnoga tipa. Kvinte se javljaju gotovo po pravilu na glavnim kadencama tokom napjeva, dok terce teku paralelno s glavnim napjevom. Možda bi se moglo govoriti o krajevima u Bosni koji često stvaraju kvintu ili ponekad kvartu s obzirom na glavni napjev (neki napjevi oko Jajca ili oko Banja Luke).

3. Rasprostranjenost obaju tipova

Iznenadila me stroga zemljopisna odijeljenost između sjeveroistočnog i jugozapadnog tipa bosanskoga pučkog dvoglasa. Izgleda da je stroga granica rasprostranjenosti obaju tipova rijeka Bosna, kao prirodna granica. Desno od ove rijeke rasprostranjen je sjeveroistočni tip. To je prostor koji između sebe zatvaraju tri rijeke: Sava sa sjevera, Drina s istoka i Bosna od jugoistoka prema zapadu i sjeveru. Ako se sjeveroistočni tip širi i lijevo od rijeke Bosne, to je onda samo do slijedećega planinskog vijenca. Takav slučaj sam mogao utvrditi napuštajući Doboj u pravcu Teslića, Sivše i Komušine, lijevo od Bosne. Iza ovih mjesta dalje prema sjeverozapadu proteže se planinski vijenac Borje. Preko njega se dolazi u Kotor Varoš. Teslić, Sivša i Komušina su strogo u sjeveroistočnom tipu, dok je Kotor Varoš u jugozapadnom tipu bosanskoga dvoglasa. Ovaj gorski vijenac je stroga prirodna granica između dvaju tipova.

Ovo ipak vrijedi samo kao jedna činjenica. Postoji i druga činjenica. Na jugozapadu Bosne gdje je rasprostranjen jugozapadni tip bosanskoga pučkog dvoglasa prisutni su napjevi i sjeveroistočnoga tipa, osobito u vrlo starim profanim napjevima (poravno pjevanje, "svatovac", "ganga" gdje postoji, ili druge vrste). U ovom pravcu stvari još ni izdaleka nisu istražene. Na temelju te činjenice možda bi se mogle stvarati teze povijesnog sadržaja ili teze s etničkim pitanjima bosanskog pučanstva. Mi ovdje samo ukazujemo na te činjenice.

Obratno, zastupljenost jugozapadnog tipa bosanskog dvoglasa u sjeveroistočnim krajevima Bosne nisam mogao utvrditi. Ima krajeva s oba tipa kao što je Neretvica, Rama, Livno, Kupres (Bosnu ovdje uzimamo kao crkvenu pokrajinu).

Za ilustraciju jugozapadnog tipa bosanskoga pučkoga dvoglasa evo nekoliko notnih primjera: a), b), c):

a) U Kreševu je pratnja vrlo rijetka; ovu sam zahtijevao

Vranci (Kreševo)

Zdra - vo - tije - lo I - su - so - vo
na ol - ta - ru po - sve - će - no.

b) ovdje je pratnja snažna

Guča Gora (Travnik)

Zdra - vo tije - lo I - su - so - vo
na ol - ta - ru po - sve - će - no.

c) ovdje je melodija raspjevana, pratnja snažna

Sokoline (Kotor Varoš)

Zdra - vo tije - lo I - su - so - vo
na ol - ta - ru po - sve - će - no.

(Troglas u jednom slogu čini jedna ili dvije osobe znalacki i uvježbano)

Umjesto zaključka

Umjesto bilo kakva znanstvenog zaključka usudit ću se ovdje nadodati jedno slikovito razmišljanje. Rijeka Lašva ulijeva se u Bosnu, nedaleko Zenice, velikoga industrijskog središta. U ovom riječnom ušću prestaje, ako se hoćemo poslužiti slikovitim govorom, ona raspjevana jeka i žubor bosanskog napjeva s tercama i kvintama uz obje obale Lašve tijekom cijeloga riječnog toka sve gore do Vrbasa. Ali u tom istom riječnom ušću Lašve u Bosnu započinje ono nemirno i uzburkano, a u isto vrijeme dopadljivo i čeznutljivo slivanje i razlijevanje ponosite i samosvjesne, snažne i prkosne prokušane prastare "bosanske" velike sekunde — i teče na obje obale Bosne tokom cijelog njezinog toka sve do ušća u Savu na krajnjem sjeveru bosanske zemlje. Tamo gdje ona odjekuje čuje se kapanje sa strmih drvenih krovova i streha jednostavnih bosanskih kuća. Ili je trebamo usporediti s bosanskim kasnoliježućim i ranoustajajućim seljacima, sa zabrinutim dozivanjem čobana, s dugim djevojačkim sanjarenjem, s neutješnim jecajima majki, s pregorkim plačem udovica, s muškim hrvanjem, s mladenačkim prkosom, sa svađom susjedâ, ili sa zabrinutim razgovorom prijatelja? Sve to i još mnogo, mnogo više od toga, ono što se ne da iskazati, što se polagano i tiho skuplja i taloži u ljudskim dušama — slijeva se ovdje i opet razlijeva kao suze u očima ili krv u srcu — to neiskazno i neodoljivo, ono prkosno i nesvladivo, a opet dopadljivo, milo i prijateljsko, to dirljivo, ta neizreciva ljudska toplina i vjera tvrda kao kamen, vjera u sebe i u svoje sutra — sve to odjekuje glasno, zanosno i nezaustavljivo, sve se to može čuti i vidjeti kad netko pjeva u prastaraj "bosanskoj" velikoj sekundi.

ZBORNİK O OCU ANTIĆU

Upravo je Vicepostulatura Sluge Božjega izdala najnoviju knjigu — ZBORNİK — o ocu Antiću pod naslovom "KARIZME, LIK I DJELO SLUGE BOŽJEGA O. ANTE ANTIĆA", s prvog znanstvenog skupa (simpozija) održanog u Zagrebu od 2. do 4. ožujka 1990. u Vrbanićevoj 35, i to prigodom 25. obljetnice blažene smrti o. fra Ante Antića. Na svojim stranicama knjiga nam nudi predavanja poznatih stručnjaka i poznavatelja života o. Antića koji su stručnim znanstvenim, kritičkim radom pokušali otkriti i pokazati dubine Antićeve duše i njegove privržene ljubavi prema volji Božjoj, kao jedinom cilju ljudskog života, i prema čovjeku koji može naći svoju sreću samo u Bogu.

Narudžbe prima: Vicepostulatura, Vrbanićeva 25, 41000 Zagreb, a može se nabaviti i u "DUHOVNOJ KNJIZI" na navedenoj adresi.

Također — kod istog izdavača — može se naručiti i nabaviti knjiga "TJEŠITELJ ČUDOTVORNİ", od Živka Kustića, koji je s izuzetnom snagom žurnalistike opisao Dobrog oca Antu Antića.